

učiteljev zasedali po ideoloških, ne pa po strokovnih kriterijih; tako nastavljen kader pa se tega ni niti zavedal.³⁰

Tudi zavoljo navedene ocene je zastopnik etnološke stroke kot član sveta za humanistične vede odstopil. Naloga pa seveda ni bila financirana.

Bojan Baskar zagotavlja, da veda, ki ji pripada "po institucionalni delitvi akademskega dela", vsaj na njegovem "delovnem mestu" zagotovo "ne gleda na nacionalno etnologijo zviška...".³¹ Naj mu po vseh navedenih izkušnjah verjamemo? Jaz mu seveda ne. Še najprej zavračam njegove "trivialne besede", ki se nanašajo na "tradicionalne folkloriste" ali na "poznejše etnologue Evrope". Očitek, da se le-ti "motajo po svoje" pa razumem celo kot poskus metodološke ali metodične diskvalifikacije etnološkega raziskovalnega dela. Zanimivo je, da tovrstna prizadevanja niso od danes ali včeraj. So stara vsaj toliko, kot je stara institucionalizirana slovenska sociologija, pri čemer pa so bila nekoč le nekoliko bolj akademska, manj "trivialna". Njihovi nosilci se tudi niso vpletali v razprave in ocene o vsem in o vseh in ob tem celo glasno zatrjevali, da o stvareh, o katerih teče beseda, vedo malo, pravzaprav nič.

Prihodnjič: Vzhod - Zahod

Summary

MYSTERIOUS ETHNOGRAPHY; IS THAT RIGHT?

Ethnology - Anthropology 4

Slavko Kremenšek

The debate "Back to ethnography?" (Glasnik SED, 34/1994, no. 1-2) stimulated the protest of Bojan Baskar, the university lecturer of the sociology of culture and one of the organizers of the studies of social anthropology in Slovenia (Mysterious Ethnography, Glasnik SED, 34/1994, no. 3). Due to the author's ignorance of the history of ethnological studies of the Europeans and the use of the term "ethnography", which was most directly connected with the upper endeavours, the debate about the essence of the relation ethnography - ethnology - anthropology had to be omitted. But there arose an opportunity and showed a need to point out the problematic relations that appear in the relation sociology - ethnology.

Sandra Habjanič

(izvirno znanstveno delo - sprejeto 4. 10. 1994)

UDK 613:39 (497.12 Kobilje)

HIGIENSKO-TOALETNA KULTURA V KOBILJU

Pričujoči sestavek je povzetek seminarske naloge, ki je plod raziskave, dokončane leta 1992 v prekmurski vasi Kobilje¹. Korenine omenjene raziskave segajo v poletje leta 1990, ko sem se potepala po tedanji Jugoslaviji in sledila različnosti raznih narodov in narodnosti. Zanimale so me predvsem razlike in podobnosti ter medsebojna odvisnost na nivoju vsakdanjega življenja, ki pa ina take razsežnosti, da sem bila primorana odločiti se za neko določeno, ozko področje.

Izbrala sem si fenomen stranišč in spoznavanje navad, življenja ter kultur z omenjenega zornega kota. In zakaj ravno stranišča? Preprosto povedano, zaradi zgovornosti in prepričljivosti intimnega prostora, tistega, ki ga ponavadi s sramežljivostjo kar se da elegantneje in v rokavicah obdelamo.

Že v otroštvu sem z zanimanjem opazovala t.i. "tabu" stranišč in vse, kar se je nanašalo na hišna svetišča z oznako "WC" na vratih, danes pa imam vsekakor enkratno

priložnost stvar globlje in temeljiteje spoznati. Pa čeprav drugače, kot sem si problem zastavila na začetku. Ko sem se leta 1990 seznanila s hrvaškim primorjem in dobršnim delom BiH, sem se odločila z raziskovanjem nadaljevati v naslednjem letu. Le to pa je na jugoslovanska tla prineslo nesoglasja, stopnjevana do skrajnosti. Junija 1991 je v

Lega prekmurske vasi Kobilje

³⁰ Republiški sekretariat za raziskovalno dejavnost in tehnologijo, *Elementi za oceno predlogov projektov v humanističnih vedah v letu 1991: 15. Način življenja - indikator etničnih značilnosti* (S. Kremenšek).

³¹ Bojan Baskar, *Misteriozna etnografija*, str. 32.

¹ Rezultate dela sem 13. 1. 1993 predstavila v Ljubljani na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, ko sem pripravila še razstavo z naslovom "Či itak smu pejnez nej meli, smu zamazani nigdar nej bili".

Sloveniji izbruhnila vojna in moji načrti so, tako kot še marsikaj drugega, splavali po vodi. Jeseni istega leta sem se odločila z delom nadaljevati tam, kjer je to pač bilo mogoče, v Sloveniji.

Dolgo časa me je preganjala želja po kar se da natančni preučitvi SV dela Slovenije s stališča stranišč, a le do mojega prvega odhoda na teren, ko se je širina mojega raziskovanja razpotegnila na "higiensko-toaletno" kulturo. Intenzivno sem začela razmišljati o skrčitvi raziskovalnega prostora in izvedla "mega" anketo, s katero sem hotela dobiti zelo splošen in grob pogled na obravnavano problematiko. Anketirala sem 400 ljudi (210 jih je bilo iz mest Maribor, Murska Sobota, Lendava; 190 pa iz vasi Petanjci, Šalovci, Bogojina, Gaberje, Kapca in Kobilje). Ankete sem raznašala sama, s pomočjo nekaterih posameznikov, ki jim gre moja osebna zahvala.² Čeprav mi anketa ni prinesla kakih posebnih, revolucionarnih informacij, pa mi je precej pomagala pri odločitvi o prostoru raziskovanja. Glede na pestrost in zanimivost ter količino podatkov v anketah sem se prez pomislekov odločila za delo na vasi, po pogovoru z mentorjem dr. Bogatajem pa sem se opredelila še precizneje: izbrala sem si prekmursko vas Kobilje...

Kobilje je slovenska vas v Prekmurju, stisnjena ob državno mejo z republiko Madžarsko. Če je bila to nekoč vas "bogu za hrbtom", je danes kvečjemu mirno in tiho, pa vendar bogato razgibano naselje, ki se razprostira v dolinici, obdani

z gozdovi in vinogradi ter njivami in travniki, ob Kobiljanskem potoku, ki vas po dolgem deli na dva dela in katerega toku se prilagaja organska oblika vasi.

Vse svoje življenje sem vezana na vas, iz katere sega del mojih rodbinskih korenin. In tudi zato si dovoljujem trditi, da tako Kobilje kot tudi Kobiljčane dobro poznam. Pa vendar sem odraščala tako daleč, da si sedaj po tolikoh letih upam pisati in odkrivati kot nepristranski raziskovalec.³

Kobilje šteje danes 231 hiš in kar nekaj je takih, ki so prepuščene zobu časa - soncu in dežju. To so v glavnem stare, tako imenovane "šoupane" hiše - nizke hiške iz lesa, zbite z ilom in krite s slamo. V glavnem pravim zato, ker se še danes najde v Kobilju zgoraj opisana hiška, ki pa je obljudena.

Nekaj manj zapuščenih hiš je (po mojem razvrščanju stavb) iz tako imenovane druge faze stavbarstva na Kobilju, to se pravi iz časa med letoma 1920 in 1940. Gre za iz opeke grajene, s "šinklini" ali opečnatimi strešniki krite hiše, katerih lastniki so pred kratkim umrli ali pa zaradi zdravstvenih razlogov zapustili svoje domove in se preselili k sorodnikom. Čeprav je precej v čisto kmetijstvo orientiranih gospodarstev, je na Kobilju največ mešanih gospodinjstev. To je vsekakor pomembno dejstvo za temo mojega raziskovanja, ki sem ga

Droge nasprotij - staro in novo.

Toaletni kotiček v kuhinji hiše z lesenim podom - lesen umivalnik z vstavljenim plastičnim lavorjem, ki ga napolniš z vodo iz na "šamedli" ali pručko postavljenega vedra (le-to se skriva na polici za večjim kosom tkanine, kamor je mogoče "skriti" še umazano perilo ali posodo). Vzorčasto "obarvana" stena je pred vodnimi kapljami zavarovana s kupljenim ovojnim papirjem in okrasnim stenskim prtom z zgovorno risbo in napisom: "Tko se vodom pere rado, imati će život dug i srce mlado". (Foto: Sandra Habjanič, maj 1992.)

Kopalnica s straniščem ene od mlajših družin. Pred l. 1990 sta bila tu dva ločena prostora - prvi je bil namenjen shrambi, drugi pa preprosto opremljeni kopalnici (Foto: Sandra Habjanič, maj 1992.)

² Sodelavcem pri anketiranju (Veri Nemec, Veri Habjanič, Lei Seredi in Igorju Zrinskemu) se zahvaljujem za pomoč pri raznašanju anket, zapisovanju in analiziranju množice podatkov.

³ Pričujoče delo je nadaljevanje prejšnjega, ali natančnejše, začetek dopolnitev proseminarske naloge Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Kobilje (občina Lendava) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. Ljubljana 1990.

zaradi lažjega dela in večje sistematičnosti razdelila na tri področja:

1. Toaletna kultura v intimnih prostorih; to sta predvsem stranišče in kopalnica ter s tem povezana higiena telesa, perila, oblek, obutve, samih prostorov.

2. Higiena pri jedi oz. hrani se prostorsko nanaša na kuhinjo, shrambo in klet, sicer pa na shranjevanje, pripravo in uživanje hrane.

3. Odsev prvega in drugega v širšem okolju (pogled na vas oz. dolino - skrb za čistočo in estetski videz dvorišč, vrtov, njiv, travnikov, potoka...).

TOALETNA KULTURA V INTIMNIH PROSTORIH

Kopalnic kot posebnega prostora v hiši, ki je namenjen izključno za nego telesa in občasno tudi za pranje perila, na Kobilju do leta 1973 niso poznali (razen v stanovanjskem bloku, ki je bil zgrajen l. 1967 in je imel svoj hidrofor; znanci ali sorodniki prebivalcev bloka so se celo hodili umivat in kopat v tedaj nove kopalnice!). Za nekaj posameznih vaščanov je velike spremembe prineslo že omenjeno leto 1973, ko je svojo funkcijo začel opravljati tedaj na novo speljan vodovod. Med prvimi, ki so si omislili kopalnico, so bili Oskarjevi, okrog leta 1977 še Farkaševi: kopalnico so opremili z umivalnikom, kadjo, WC-školjko, bidejem in pralnim strojem. V tem času so se na policah oz. omarah tedaj še redkih kopalnic znašle plastične ščetke za zobe, kupljena zobna pasta, zobničasti glavniki, trda kupljena mila, fen za lase, grobo izdelane (ponavadi aluminijaste) navijalke za lase, šampon za lase,

ogledala v plastičnih ali lesenih okvirih, platnene (redkeje frotiraste) brisače, nekoliko trši WC-papir, plastični lavorji vseh različnih barv, pralni prašek in nekatera druga čistila. Približno taka naj bi bila okrog leta 1975 idealna, moderno opremljena kopalnica na Kobilju, ki pa je bila sicer obvezno prekrita s keramičnimi ploščicami ali delno prebarvana z enobarvno stensko oljno barvo. Da bi ne bilo pomote - zraven je sodil seveda še bojler in redkokdaj tudi manjša električna pečka.

Vendar so bile to tedaj le izjeme, kajti večina Kobiljčanov je še lep čas ostala brez kopalnic. To je pomenilo umivanje rok, zob in obraza v pomivalnem koritu v kuhinji, nad katerim je obvezno viselo ogledalo in ob katerem si vedno našel kos trdega mila v pločevinasti posodici. Ščetke in zobna pasta so se ponavadi nahajale pod pomivalnim koritom, na viseči polici v plastičnem kozarcu, medtem ko so brisače nemalokrat visele na žeblju za kuhinjskimi vrati. Prav tam je pogosto najti tudi "žepke" iz blaga, v katere so shranjevali glavnike in krtače za obleke. Krtače za čevlje in "boks" (krema za čevlje) so shranjevali v lesenih ladicah - zabojčkih v kuhinji pod posteljo (vedno pri roki in na toplem). Noge so si člani družine umivali ob večerih, ponavadi po večerji, v tedaj že plastičnih lavorjih, ki so jih napolnili s toplo vodo iz "rezervoarja" v štedilniku na drva. Tudi lase in ostale dele telesa so si umivali v lavorjih ali večjih škafih. Kuhinja je bila tisti prostor, ki je bila v hišah brez kopalnic namenjena za umivalnico, kar pa je povsem razumljivo, če pomislimo, da je bil to najtoplejši prostor v hiši in pa edini z napeljšano tekočo vodo.

Sčasoma, ko se je vas vedno bolj povezovala s svetom, ko je vedno več mladih vsak dan migriralo v sosednje kraje in

Notranjost in zunanost "šakrejta", katerega lesena vrata z zračno lino so se do l. 1990 kar pogosto odpirala. S hrbtno stranjo se stranišče naslanja na "štalo". Da bi sedaj vse pogostejše osamljeno stranišče domačini kar najbolje izkoristili, so si na njegovi strehi omislili odlagališče orodja. (Foto: Sandra Habjanič, maj 1992.)

mesta, je Kobilje dobivalo vedno več kopalnic s stranišči v hiši. Današnja podoba se znatno razlikuje od tiste iz 70. let: le še najstarejši, osamljeni stanovalci hiš so brez kopalnic in stranišč (nekaj med njimi je celo brez napeljanega vodovoda), sicer pa dosegajo posamezni vaščani že vrhunsko in sodobno ureditev toaletnih prostorov. V kopalnicah lahko naletimo ne samo na električne navijalce za lase, aparate za masažo telesa, tehtnice, temveč tudi na kozmetiko vrhunskih znamk, svilene nočne halje...

Kot sem ugotovila že leta 1990, je Kobilje idealna vas za primerjavo in odkrivanje prepletanja starega z novim. Tako npr. ni težko naleteti na kuhinjo brez napeljane vode, z majhnim oknom, ob katerega je postavljen televizijski zaslon, nasproti pa kraljuje star, od časa izdelan lesen, doma narejen umivalnik, ki mu pravijo "mozsdo". O še danes uporabnem ličnem kosu pohištva sva se pogovarjali z Rozalijo Horvat, ki je leta 1930 dobila tedaj še nov umivalnik, ki ga uporablja še danes.

In če sem se že dotaknila preteklosti, naj povem, da je na Kobilju marsikaj izpred 1. sv. vojne živelo še po 2. sv. vojni tja do poznih 60. let, ko so se začele večje spremembe v vasi (napeljava elektrike l. 1956, l. 1967 zgrajena nova šola...).

V pogovoru z zdaj že upokojeno učiteljico Marijo Farkaš, rojeno na Primorskem, sem dobila živo podobo življenja v vasi okrog leta 1951, ko je pripovedovalka prišla službovat v Kobilje, tedaj prašno in blatno, tipično prekmursko vas, ki je premogla še precej s slamo kritih hiš (dimnic), precej aktivnih lončarjev, ki so izdelovali v glavnem črno lončevino...

"Bataši" so množično zastopana delovna obutev, ki pa kljub razhojenosti tudi žuli. Ljudje se niso seznavali samo po vrnitvi s polj, temveč tudi po proščenjih, ko so dolgo pot domov prehodili raje bosi in v prazničnih oblekah kot pa v (le redko obutih) svečanih čevljih, katerih posledica so bila še kurja očesa. (Foto: Sandra Habjanič, maj 1992.)

Dvorišča so bila bolj ali manj neurejena, predvsem po zaslugi gnojišč, ki so bila blizu hlevov in ob gospodarskem delu poslopja, kamor se je navadno naslanjalo tudi stranišče - leseno, zbito iz desk v obliki preprostega kvadra s streho. Na vratih je ponavadi sameval edini okras tedanjega WC-ja: izrezano srce, krog ali preprost kvadrat, ki so ga uporabljali tudi kot zračnik. Tovarniškega toaletnega papirja niso poznali, uporabljali so narezan časopisni papir, ki so ga kasneje radi

zlagali v platnene zašite žepke, pribite na steno stranišča. Šele mnogo kasneje so notranjost na prostem stoječih stranišč začeli okraševati s ovojnim, potiskanim papirjem, reklamami in fotografijami iz revij, časopisov, ipd. Takih stranišč je na Kobilju še danes ogromno, ali natančneje - premore jih vsaka domačija.

Čeprav je bilo leta 1951 v tako odmaknjeni vasi, kot je Kobilje, težko vzdrževati higieno, so se vaščani na vse pretege trudili biti snažni. Še največ težav je predstavljala čistoča nohtov in zob. V tem pogledu je bila najbolj urejena mladina, najmanj pa otroci in starejši. Čeprav so tedaj že poznali zobno pasto in ščetke, si jih niso mogli privoščiti vsi. Kar precej je bilo takih, ki so si zobe umivali z doma narejenimi ščetkami (lesenimi) ali pa kar s prstom, na katerega so nanесли sodo, sol... Lase so si umivali z vodo in milom, pa tudi z lugom in pepelom. Imeli so doma narejene glavnike, kasneje pa že tudi kupljene. Moški so si lase strigli (v vasi je bilo vedno nekaj brivcev, eden med njimi Jože Smej, ki je strigel "po kapi", kar pomeni, da je stranki oblikoval pričesko po obliki in liniji kape) in utrjevali s sladkano vodo ali suhim milom (žajfo), kasneje pa še s pivom, medtem ko so si ženske večinoma spletale lase v kite in jih nato prekrile z ruto. Mlajša dekleta so si kodrala lase s posebej za to pripravljenimi "škarjami", ki so bile iz "pleja" (aluminij) in ki so jih morale pred uporabo segreti. Toploto so preverjale na časopisnem papirju, ki se ni smel sežgati. Za kodranje las so poznale še en, preprostejši način, pri katerem so uporabljale koruzno bilje ali ličkanje, katero so namotale in nato zvezale okrog pramena las.

Mnogi so se umivali v lesenih škafih, sicer pa se je kopanje oz. umivanje odvijalo v poletnem času v štali, kjer so se (predvsem moški) "polivali".

Velike pozornosti pa takrat niso posvečali le umivanju telesa, temveč tudi pranju perila in oblek. Ker je bilo pralno-toaletnega mila malo, po terpentini pa je bilo treba v trgovino, so si pomagali z doma narejenim milom. V 10 l vode so dali 5 kg odpadne maščobe (zato se je izdelovanje "žajfe" vedno nanašalo na koline, v glavnem v zimskem času), nekaj lužnega kamna, ki so ga kupili v domači trgovini, olupljene divje kostanje in pa dve pesti soli, nakar so vse skupaj kuhali z občasnim mešanjem dobre 3 ure. Izdelava mila je bilo v glavnem žensko delo. Strjeno milo so nato narezali na manjše kose in z njimi prali. Obleke so "kuhali" doma, v velikih loncih, nato pa še izprali na deskah ("pretjača") v potoku, ob katerem so se nekoč vrtela mlinška kolesa. Pri tako imenovanem Gornjem mlinu je bil jez, ob katerem so občasno dvignili zapornice, to pa je povzročilo močan porast vode v spodnjem toku, kamor so ženske hitele prati. Samo pozimi so prale pri vodnjakih, ki jih na Kobilju ni bilo malo in ki jih danes vzorno obnavljajo, sicer pa so vodo za potrebo živine in ljudi nosili tudi iz potoka. Oprano perilo in obleke so sušili na vejah grmičevja in po "paskaj" (živih mejah), boljše obleke za svečane priložnosti pa po lesenih drogovi. Danes so popularni - po dvoriščih napeljani - štriki ali vrvi, na katere pripenjajo mokro perilo in obleke s plastičnimi ščipalci, ki so že popolnoma izrinili nekdanje lesene klupice.

Najpomembnejši dejavnik, ki je po drugi svetovni vojni poudarjal in opozarjal na higieno, je bila vsekakor šola, ki je

prosvetljevala ne samo šolarje, temveč tudi mladino in odrasle. Že pred letom 1960 je RK prek občinskega odbora organiziral večerne tečaje v prostorih šole, ki so potekali pozimi, v času mirovanja poljedelskih del pod vodstvom dr. Jakliča (služboval v Dobrovniku). On je tudi predaval, tako kot še nekatere medicinske sestre in učitelji. Obravnavali so spolno vzgojo, nalezljive bolezni (Marija Farkaš), zdravo prehrano, prvo pomoč (dr. Jaklič), nego dojenčka (dr. Jaklič in medicinska sestra)...

Zmotna bi bila predstava, da so bili ti tečaji zgolj teoretične narave, saj so se prav tu mlada dekleta naučila sešiti si higien-ske vložke iz blaga, ki so si jih v času menstruacije (to je bil poleg spolnosti eden največjih tabujev Kobilja, o katerem se še danes nekoliko tišje govori) opasale oz. zvezale okoli pasu. Starejše ženske so si pomagale po davni navadi s preprostimi krpami, ki so jih kasneje prale. Tako kot ob izteku preteklega stoletja se je tudi v času okrog leta 1960 zlahka našla ženica ali deklica, ki ni nosila spodnjic, temveč le dolga in široka krila. Drugače je bilo z moškimi, ki so spodnje hlače zagotovo nosili. Stari očaki so še v 60. letih hodili v širokih, belih plat-nenih hlačah (takih, kot jih danes vidimo pri prekmurskih folklornih skupinah). Prej omenjeni tečaji so se končali na Prešernov dan, ko so izpitu sledili še slavnostni zaključek in proslava.

Tečaji so se kar nekaj let zapored zvrstili brez večjih sprememb, nakar so se preimenovali v "šolo za življenje", nato pa povsem zamrli.

A kljub temu so naleteli na plodna tla, saj so se ljudje po letih začeli še intenzivneje zanimati za svojo okolico, zdravje,... Počasi se je uveljavljalo prezračevanje prostorov, ki so bili majhni in za številne družine ponavadi premajhni, zatohli in temni. Marsikje so bila še ilovnata tla (sicer pa lesen pod) in navada vsakdanjega pometanja se je le še utrdila. Okna, ki so jih začeli ponekod krasiti še z dolgimi zavesami in večjimi cvetličnimi lonci, so čistili pred prazniki. Stanovanja so belili enkrat na leto (nekateri celo zunanost hiše), enako je bilo s pobiranjem pajčevine po hiši.

Tedensko čiščenje se je odvijalo ponavadi ob sobotah popoldne (v veliki meri še danes), ko so pometli in pomili po tleh (lesena tla so drgnili z v vodo namočenimi krtačami, prej pa še s slamo, ki so jo povezali v "krpo", medtem ko danes uporabljajo večinoma krpe in gobe ter številna čistilna sredstva), prezračili posteljnino (po 2. svetovni vojni ni bilo vzmet-nic, le "slamnjače", na katere so bile poveznjene pernate blazine; pokrivali so se s tako imenovanimi "dunjhami", dek oz. koc ni bilo, prešitih odej pa tudi bolj malo; ker so redili gosi, so si pač najbolj pomagali s perjem; nevestina bala je vedno vsebovala tudi blazino iz gosjega perja!)...

Med delom na Kobilju sem opazila, da je pripoved ljudi malokrat nanese na obutev in kozmetiko; prvega je še nedolgo tega primanjkovalo (čevlji so na Kobilju veljali za eno od pomembnih meril premoženja: v šolo so tako učenci kot učitelji hodili v gozdarjih in škornjih čez zimo - če ni bilo nogavic, so si noge zavijali v krpe - cunje - "vnuče"; poleti pa so bili večinoma bosí. Takrat so le učitelji hodili obuti bodisi v sandale bodisi v platnene copate z gumijastimi podplati. Ob nedeljah so si obutev privoščili tudi kmetje - še zlasti za vstop

v vaško cerkev), po drugem pa tudi sedaj ni kakega večjega povpraševanja. Razen kreme za kožo in kakega rdečila za ustnice kozmetike večina vaščank ne uporablja.

Ličila kot taka so v vas začela prodirati po letu 1965, ko so se mlada dekleta začela zaposlovati v lendavski Mehaniki. Tedaj so tudi Kobiljčani pobliže spoznali čevlje "na špic" in pa kavbojke (med prvimi jih je leta 1967 vasi "predstavil" Ivan Habjanič, snubec kobiljskega dekleta, ki pa je bil tedaj še začasno zaposlen na Dunaju).

Eno od vaških križišč s cvetlično gredo. Skrb za okolico in njen zdrav videz se z leti stopnjuje. (Foto: Sandra Habjanič, maj 1992.)

Prve poizkuse ličenja so Kobilju prinesle domačinke, ki so se pred letom 1941 vrnile iz tujine (Francija, Nemčija), sicer pa domača mladina, ki je za rdečilo uporabljala rdeče krep papirje (te še danes uporabljajo pri opravi "gostuvanskega zvačina").

HIGIENSKA KULTURA PRI HRANI

V kmečkem tipu hiš je bila vedno kuhinja tista, ki je veljala za osrednji in najpomembnejši prostor. Še celo v letih po 2. svetovni vojni so se številni Kobiljčani prehranjevali in zadrževali v črnih kuhinjah z odprtimi ognjišči, kjer so v velikih črnih loncih pripravljali enolončnice - jedi iz zelja, krompirja, repe, pa tudi proseno in ajdovo kašo ter močnik. Ne samo ognjišče, tudi sama kuhinja je bila temna in črna, tako da je marsikateremu prišleku dajala vtis umazanije. V kuhinji se je vedno šopirila velika, masivna kmečka miza, obdana s stoli ali klopni. Vsak član je ob mizi imel določen prostor in pa navadno svojo žlico (redkeje vilico, medtem ko nožev - razen gospodarja - niso uporabljali). Te so bile še ob začetku stoletja lesene, nato aluminijaste in redkeje medeni-naste. Ker krožnikov ni bilo na pretek (pa še ti so bili po 2. svetovni vojni aluminijasti, redkeje pa iz debelejšega por-celana), prav tako ne hrane in tople vode za pomivanje posode, so jedli iz ene skleda s srede mize. Kruh se je na mizi znašel vedno, za razliko od mesa, ki so ga jedli ob nedeljah in večjih praznikih (ker ni bilo nožev, so ga trgali z vilicami). Serviet in prtčkov za brisanje rok in ust ni bilo; morda tudi

zaradi merila: "Bolj ko si masten okrog ust, bolj si bogat". V glinenih in kasneje steklenih vrčih je bila na mizo postavljena tudi voda, redkeje vino. Iz enega kozarca je pilo več oseb.

Če je bilo pranje rok pred pripravo jedi in pred uživanjem le še obvezen ritual, potem je pranje rok ob odhodu od mize pomenilo le dobro voljo ali vzgojo. Moški so si pri mizi svoja pokrivala (kape in klobuke) vedno sneli, medtem ko ženske skoraj nikoli; kvečjemu so svoje rute za malenkost potisnile s čela in s prsti vedno skrile posamezne pramene las za blago. Zbrana družina je ob pogrtnjeni mizi pred jedjo vedno zmolila zahvalo Bogu, nakar je oče (ali ded) prekrizal še nenačeti kruh in hlebec nato razrezal. Jedli so brez besed, pogovarjali so se šele ob prazni skledi. Na lepo vedenje pri mizi so navajali otroke že v zgodnji mladosti:

- pojej vse, kar dobiš in ne izbiraj,
- ne jemlji drugim z žlice ali vilice,
- ne hlastaj in ne cmokaj z usti,
- nagni se močno nad mizo ali krožnik, da bi ne drobil po tleh,
- ne vstajaj pred starejšimi od mize ...

S takimi in podobnimi pravili so že otrokom vcepljali spoštovanje do mize in jedi, kar je na Kobilju močno prisotno še danes. Mizo so skoraj izključno in vedno pospravljale le ženske: kruh je gospodinja zavila v doma narejen, tkan, debel in trd lanen prt, ter ga tako spravljenega shranila v "kaslinu", kjer so hranili mast za vsakdanjo uporabo, pa tudi ostanke hrane. Vloga "kaslina" oz. skrinje je bila podobna današnjim hladilnim skrinjam. Kaslin je stal v temačnem in hladnem ozkem "gangu" ali hodniku in nikoli ni dajal vtisa skrbne urejenosti.

Umazano posodo so pomivali v glavnem le z vodo, ki je bila včasih celo hladna. Kar precej truda so predavatelji na zimskih večernih tečajih porabili za to, da so ljudem vtepli v glavo pomivanje posode z vročo vodo in nato še obvezno splakovanje. Pred širšo uporabo čistilnih sredstev so na Kobilju posodo pomivali s pepelom (ki so ga posipali na krpo in nato drgnili posodo), medtem ko so npr. steklenice pomivali z vodo in kamenčki, koruzo, pšenico in s koprivami.

Manj skrbi kot kuhinji so posvečali shrambam, kletem in podstrešjem, ki so jih čistili enkrat na leto oz. po potrebi. Gre za prostore, v katerih so shranjevali nekatera živila in izdelke (koruzo, pšenico, rž, proso, jabolka, suho sadje v shrambi, pa tudi kajeno meso in moko, ki so jo sicer shranjevali na podstrešjih, kot tudi suha zelišča in pa domače žganje); v kletih z "blatnim podom" so spravljali repo, krompir, peso in pa vino. Za izrazito higieno v omenjenih prostorih niso skrbeli, saj so pajčevino in zatohlost celo gojili. So se pa toliko bolj borili proti glodalcem, kot so podgane in miši. Do razmaha najrazličnejših strupov so jih v glavnem iztrebljali z nastavljanjem pasti.

Če so podgane eno od menil stopnje čistoče v nekem kraju, potem je leta v Kobilju nadvse zadovoljujoča, saj množičnih invazij ohranjenih živali v vasi nikoli ni bilo, prav tako tudi množičnega pojava katere od nalezljivih bolezní ne. Lasnih uši npr. Kobilje do leta 1965 praktično ni poznalo - tedaj jih je namreč ena od vaščank prinesla iz frizerskega salona v Murski Soboti. Tako kot raztrgane hlače, umazana ušesa idr. je tudi lasna uš v vasi predstavljala

sramoto! Ljudje so pojav uši kar se je dalo prikrivali (otroci so npr. brez pravega pojasnila ostali doma) in nato zdravili s petrolejem, kasneje pa že z kupljenim šamponom...

ODSEV TOALETNE KULTURE V INTIMNIH PROSTORIH IN HIGIENSKE KULTURE PRI HRANI, V ŠIRŠEM OKOLJU

Ker je bilo higiensko-toaletno stanje v Kobilju med letoma 1900 in 1973 kljub izredno težkim razmeram in pogojem za zdravo in čisto življenje na visoki ravni, potem to še toliko bolj velja za obdobje po l. 1973, ko so se razmere in kvaliteta življenja naglo spremenile ter izboljšale.

O nekdanjih prašnih, v deževnih dneh blatnih vaških cestah ni danes niti sledu: vse poti v vasi so asfaltirane, na razpotjih ali križiščih opremljene s cvetličnimi gredami in celo s koši za smeti (ob trgovini, ob obratu Utok, ob cerkvi, pri gasilskem domu, ob nogometnem igrišču in pri osnovni šoli). Smeti, papirčkov in drugih odpadkov ne najdeš zlahka; zares presenetljiv videz urejenosti krepijo še lično urejeni občestni vodnjaki, številne oglasne table (ki ne "prenesejo" sčefranih ostankov plakatov ali grafitnih napisov) in skrbno ohranjeni umetnostno-zgodovinski spomeniki (kužna znamenja...).

Blata in gnoja je na cesti danes seveda neprimerno manj kot pred kakimi štiridesetimi leti, ko je prevladovala vprežna živina. Umazano cesto so takrat ljudje ob nedeljah (zgodaj zjutraj) in pa pred prazniki vztrajno čistili z brezovimi metlami. Tega dela so se udeleževali vsi vaščani - vsak je počistil kos poti pred svojo hišo. Spomin in navada čiščenja vaške poti v okrnjeni obliki živi še danes - Gašparičova Mariška (po domače) je med tistimi, ki še danes navsezgodaj pometajo po poti...

Ne samo poti, tudi domača dvorišča so postala bolj urejena. Gnojišča so dobila svoj prostor nekoliko dlje od stanovanjskega dela hiše kot poprej, pa tudi betonsko (ali vsaj leseno) ogrado. Na prostem stoječa stranišča doživljajo "osamitev", gospodarski del domačije pa distancirajo od bivalnih prostorov s pomočjo takih ali drugačnih ograd (železna, lesena, živa meja,...). Nekoč povsem svobodna perjad ima vedno manj privilegijev, kar pomeni, da je gibanje omenjenih živali omejeno na okolico kurnika ali nemalokrat na zagrajen prostor. Posledice so vidne na čistih in urejenih dvoriščih brez živalskih iztrebkov. Enako velja še za pse, krave in svinje, ki so jih kmetje umaknili s prostosti v hleve, ute...

Kakorkoli že, še bolj kot za lastno domačijo, njen videz in čistočo skrbijo vaščani za vaško okolico - vrtove, travnike, polja, gozdove, vinograde in potok. Vestno in skrbno odvažanje odpadkov na urejeno smetišče zunaj vasi, čistilne - delovne akcije, zelena podoba doline brez odpadnih plastičnih vreč za umetno gnojilo na poljih, z množično zastopano, a vzorno spravljenost kmetijsko mehanizacijo ter z neverjetno pozornostjo urejeno vaško pokopališče so le nekateri prizori iz življenja vasi z visoko higiensko-toaletno kulturo.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Prostor svojega raziskovalnega dela v l. 1992 zapuščam s

spoznanjem, da je Kobilje, ki trenutno šteje 630 prebivalcev in 231 hiš, ena od zanimivejših in zgodovinsko-kulturno najbogatejših prekmurskih vasi. Vse to dokazuje s svojo čeprav še precej zatemnjeno in neznano identiteto (ki sega do časov mlajše kamene dobe) ter s številnimi značilnostmi, ki so ohranjene in žive še danes (govor, verovanja...).

Vsaj do neke mere upravičeno štejem h kvaliteta, vrednim raziskave, tudi obravnavano higiensko-toaletno kulturo, ki bi jo ob tem začetnem poskusu bilo vredno raziskati še globlje.

LITERATURA

- ŠARF, Fanči 1988: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Občina Lendava. Ljubljana.
- HABJANIČ, Sandra 1990: Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Kobilje (občina Lendava) od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. Ljubljana. Tipkopis v knjižnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo.
- KOKOLJ, Miroslav 1984: Prekmurski Slovenci 1919-1941. Ljubljana.

SUMMARY

HYGIENE - TOILET CULTURE IN KOBILJE

Sandra Habjanič

The present essay is the summary of a seminar paper based on the research that was finished in 1992 in a village Kobilje in Prekmurje.

The roots of the research mentioned go back to summer 1990 when I was strolling around the then Yugoslavia and following the diversity of different nations and nationalities. I was particularly interested in the differences and similarities and in the interdependence on the level of everyday life, but which are so extensive that I was forced to decide for a particular, narrow area. I chose the phenomenon of toilets and learning about the habits, life and cultures from that point of view.

And why just toilets?, one may ask. Simply because of eloquence and convincingness of an intimate place, the one that is usually handled with kid gloves - bashfully and as elegantly as possible.

črke ne padajo vedno z neba !

včasih jih je treba narediti !
znamo tudi to !

SONČNI STUDIO

Parmova 53, Ljubljana, tel.: 061/ 133 11 00